

Täysistunto

Torstai 23.9.2021 klo 16.00—18.20

4. Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 2020

Kertomus K 17/2021 vp

Lähetekeskustelu

Toinen varapuhemies Juho Eerola: Lähetekeskustelua varten esitellään päiväjärjestyksen 4. asia. Puhemiesneuvosto ehdottaa, että asia lähetetään perustuslakivaliokuntaan, jolle muut erikoisvaliokunnat voivat antaa lausunnon viimeistään 1.12.2021.

Lähetekeskusteluun varataan enintään 30 minuuttia, ja asian käsittelyssä noudatetaan aikataulutettujen asioiden osalta sovittuja menettelytapoja. — Mennään keskusteluun. Oikeuskansleri Pöysti, olkaa hyvä.

Keskustelu

17.29 **Valtioneuvoston oikeuskansleri Tuomas Pöysti** (esittelypuheenvuoro): Arvoisa puhemies! Oikeuskanslerin kertomuksessa viime vuodelta pääteemana on kansanvaltaisen oikeusvaltion toimivuus poikkeusoloissa ja normaalissa arjessa. Puheenvuorossani ”Pandemia tasavallassa” käsittelem koronavirusepidemian hallintaa oikeudellisesta näkökulmasta. Suomi on lyhyellä aikavälillä selviytynyt hyvin väestöön tai elinvuosiin suhteutetun kuolleisuuden ja sairastavuuden vähäisyyden mittarilla arvioituna. Väestön terveyttä on pystytty suojelemaan tehokkaasti. Kertomusvuoden jälkeen rokotukset ovat edenneet. Itse painotin akuutin kriisin kestäessä laillisuusvalvonnassani oikeutta elämään ja sen suojeluun sekä kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa ja perustuslaissa tarkoitettua oikeutta terveyteen, riittäviin sosiaali- ja terveystalouteen ja väestön terveyden suojeluun sekä näihin sisältyvää varovaisuusperiaatetta.

Suomalainen oikeusvaltio osoitti kertomukseen kokoamimme arviointien perusteella yleisen toimivuutensa myös pandemiassa. Pandemia paljasti samalla puutteita, joista oikeuskanslerin ja apulaisoikeuskanslerin laillisuusvalvontaratkaisut kertovat. Varautuminen oli jäänyt kesken ja vain tiettyihin uhkiin perustuvaksi. Tiedon epävarmuus oli suurta varsinkin alkuvaiheessa. Oikeutta terveelliseen ympäristöön ja terveyteen koskevassa sekä ympäristöä ja yhteiskuntaa kokonaisuutena koskevassa päätöksenteossa inhimillinen tieto on yleensäkin rajallista, erehtyväistä, monimutkaista ja ristiriitaista. Tämän epävarmuuden kanssa on opittava elämään ja toimimaan.

Laillisuusvalvontaa tehdään nopealla aikataululla epätäydellisessä maailmassa, ja epätäydellisyyttä pyritään hallitsemaan. Oikeuskansleri korjautti valtioneuvoston istuntojen ennakkolisissa valvonnassa 16 prosentissa asioista yhtä tai useampaa oikeudellista virhetä. Näistä korjautetuista asioista 46 oli hallituksen esityksiä.

Oikeaan osuneella ja oikea-aikaisella päätöksenteolla, toimivilla valmistelu- ja päätöksentekorakenteilla sekä kriisinhallintaan taipuvalla lainsäädännöllä on suuri merkitys

Pöytäkirjan asiakohta PTK 103/2021 vp

yleisvaarallisen tartuntataudin torjunnalle. Ajantasainen lainsäädäntö, perustuslain johdonmukainen tulkintakäytäntö sekä avoimuus ja päätösten perusteleminen luovat perustan ihmisten luottamukselle ja nopealle päätöksenteolle. Kriiseissä luottamuksen merkitys korostuu.

Kriisijohtaminen on Suomessa huomattava lainvalmistelutehtävä. Viime vuoden valtiopäivillä hallitus antoi 265 hallituksen esitystä, joista 99 liittyi suoraan covid-epidemiaan. 136 laista tai lakiesityksestä 101 koski väliaikaista lainsäädäntöä. Valtioneuvoston valmistelukapasiteetti oli äärirajoillaan.

Valtioneuvoston on toki perustuslain puitteissa pystyttävä tehokkaasti johtamaan maata, ja kriiseissä korostuu valtioneuvoston kyvykkyys nopeaan, ministeriörajat ylittävään sekä ministerien eri näkökulmat yhdistämään pystyvään lainvalmisteluun. Lainvalmistelussa on oltava taitoa tuottaa perusoikeuksien yleisten ja erityisten rajoitusperusteiden mukaista tarkkarajaista ja täsmällistä sääntelyä. Valmistelussa tulee olla tietoa ja kyvykkyyttä tuottaa nopeastikin seikkaperäiset sekä toimenpiteiden kokonaishyödyt ja -haitat erittelevät perustelut. Näissä valmiuksissa on meillä heikkouksia. Kuuleminen varmistaa lainsäädännön laatua ja luo luottamusta poikkeusoloissakin, ja siitä poikkeaminen tuottaa yleensä huonoja vaikutuksia.

Tartuntatautilakia ja valmiuslakia ei ole kirjoitettu pandemian varalta. Tartuntatautilakiin on ollut tarve tehdä lukuisia muutoksia epidemian aikana. Lakia on tulkittu laajentavasti oikeuden elämään suojelemiseksi. Ongelma on osin väärällä lailla yksityiskohtainen sääntelytapa. Lait onkin tarpeen uudistaa. Oikeusvaltiossa lakeihin on tarpeen sisällyttää ajantasaiset ja riittävän yleiset säännökset pandemiatilanteiden ja niiden johtamisen kannalta. Muutenkin perustuslaissa tarkoitettu oikeus terveelliseen ympäristöön ja sen toteutumisen eri ulottuvuudet ovat nähdäkseni tulossa yhä tärkeämmiksi yhteiskunnassa ja perusoikeuksien punninnassa.

Arvoisa puhemies! Apulaisoikeuskansleri Mikko Puumalainen kirjoittaa omassa puheenvuorossaan oikeuskanslerin yleisestä tehtävästä ylläpitää ja kehittää oikeusvaltiota. Kestävä oikeusvaltio rakentuu hyvinvoinnista, perus- ja ihmisoikeuksista sekä demokraattisesta osallistumisoikeudesta, ja se ottaa huomioon myöskin tulevien sukupolvien oikeudet. Oikeusvaltio säilyy vain, jos kansalaiset luottavat viranomaisten toimivan lainmukaisesti ja perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittaen. Ilman tätä oikeusvaltio rapautuu. Hiljalleen jäävät jäljelle vain vahvemman oikeus, jakautunut kansa ja tyhjä puhe.

Kanteluiden käsittely on oikeusvaltion ylläpitoa ja epäluulojen torjuntaa. Selvittämällä niitä korjataan mahdollisia virheitä ja torjutaan perusteetonta arvostelua. Oikeuskanslerin laillisuusvalvonnassa on pitkään ollut tavoitteena vaikuttaa yksittäistapausta laajemmin hallintoon ja sen ohjaukseen. Kantelut ovat tärkeä tietolähde laajemmassa työssä.

Kertomuksessamme esimerkkinä tästä on apulaisoikeuskanslerin työ lähisuhdeväkivaltaa koskevassa teemassa, kun yksittäisen kantelun yhteydessä ja sen jälkeen yleisemmin apulaisoikeuskanslerin omassa aloitteessa tulivat esille poliisin ohjeistus ja kyky tunnistaa lähisuhdeväkivaltatilanteita sekä siten aidosti auttaa myös uhria ja estää väkivallan uusiutumista. Apulaisoikeuskanslerin ratkaisut vaikuttivat osaltaan merkittävästi poliisin ohjeistuksen ja toimintatavan uudistumiseen.

Vuoden 2020 kertomuksessa raportoimme oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin liittyen eri näkökulmista laillisuusvalvonnasta tuomioistuinten riippumattomuuden turvaajana. EU-komission laatimien unionin oikeusvaltiokertomusten perusteella Suomi on vahva oikeusvaltio tuomioistuinten riippumattomuuden suhteen. Tuomiovallan riippumattomuus

Pöytäkirjan asiakohta PTK 103/2021 vp

den takeet toteutuvat Suomessa useissa eri valtioninstituutioissa, joihin molemmat ylimmät laillisuusvalvojat kuuluvat toiminnan kokonaisuuden kautta. Meilläkin olisi Ruotsissa meneillään olevan perustuslain uudistamisen tarpeen arvioinnin tapaan perusteltua pohtia tuomioistuinten riippumattomuuden ja perustuslain perustavien periaatteiden toteutumisen takeita lainsäätäjän ja hallitusvallan yhteistenkin harharetkien varalta. Perustuslaillisuuden takeita Suomessa vahvistaisi omassa puheenvuorossani esille ottamani ja kannattamani ajatus perustuslain 106 §:n muuttamisesta niin, että tuomioistuimet voisivat antaa perustuslain säännöksille etusijan lakiin nähden ilman nykyistä ilmeisen ristiriidan vaatimusta.

Arvoisa puhemies! Oikeuskanslerin kertomus sisältää tilastot, jotka viestivät kaikissa asiaryhmissä työtaakan olennaisesta kasvusta. Aikaisemmin esillä olleitten perinteisten laillisuusvalvonta-asioitten lisäksi kiinnitän huomiota siihen, että asianajajien ja lupajuristien valvonta-asioita käsitelimme 615 kappaletta.

Arvoisa puhemies! Näillä sanoilla jätän kertomukseni eduskunnan arvioitavaksi.

Toinen varapuhemies Juho Eerola: Kiitokset. — Ja perustuslakivaliokunnan puheenjohtaja, edustaja Ojala-Niemelä, olkaa hyvä.

17.36 Johanna Ojala-Niemelä sd: Arvoisa herra puhemies... [Puhuja aloittaa puheenvuoron mikrofonin ollessa suljettuna]

Toinen varapuhemies Juho Eerola: Arvoisa edustaja, laittakaa mikrofoni päälle, kiitos.

Näin. — Arvoisa herra puhemies! Kiitän kansleria tästä Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomuksesta vuodelta 2020. Tulemme käsittelemään sen huolellisesti valiokunnassa.

Tästä pandemian hoidosta: Yhdyn näkemyksiin siitä, että kansainvälisesti vertaillen tämä pystyttiin hoitamaan hyvin, ja juurikin nuo kuolleisuusluvut ovat meillä pieniä. Vaikka yksikin kuollut on liikaa, niin nyt on kuitenkin 1 000:n raja vasta rikkoutunut, ja kun katsoo esimerkiksi tuonne länsirajan yli Ruotsiin, niin siellä kolkutellaan jo 15 000 hengen menetystä, mikä on valtava ero näin naapurimaiden kesken. Myös talous niiasi vähemmän kuin oli pelätty alun perin.

Kyllä tämä pandemia silti yllätti lainsäätäjänä, ja nämä puutteet huomasi. Ensinnäkin valmiuslaki soveltui huonosti tähän pandemiatilanteeseen. Se on laadittu sotatilaa ajatellen ja varten, ja täytyy jatkossa nyt sitten laittaa myös valmiuslain uudistus käyntiin, kun tästä pandemiasta selvittää. Myös tartuntatautilaissa oli puutteita: esimerkiksi ravintoloita ei pystytty sulkemaan tartuntatautilain nojalla, vaan tarvittiin erillinen lainsäädäntö. Samoin varmasti näitä inhimillisiä virheitäkin tehtiin sitten tuossa alkuvaiheessa, muun muassa näiden maskikauppojen suhteen, ja myöskään lentokentillä testausta ei saatu riittävän nopeasti käyntiin, ja minusta näistä on tarkemman analyysin paikka, kun sitten päästään tästä pandemiatilanteesta, että miten meillä on kehitettävää tässä lainsäädäntöpuolella.

Toinen varapuhemies Juho Eerola: Näin. — Ja edustaja Essayah.

17.38 Sari Essayah kd: Arvoisa puhemies! Kiitoksia oikeuskanslerille kertomuksen esittelystä. Yhdyn pitkälti edustaja Ojala-Niemelän näkemyksiin siitä, että tämä pandemiavuosi on todellakin ollut vaativa koko lainsäädäntökoneistollemme. Siinä mielessä voi sa-

Pöytäkirjan asiakohta PTK 103/2021 vp

noa näin, että tietyt tilanteet ovat olleet vähintäänkin ymmärrettäviä, ja oikeuskansleri hyvin toi omassa puheenvuorossaan esille sen, miten olemme suuren tuntemattoman edessä huomanneet sitä vajavaisuutta monessakin toiminnassa.

On myös niin, että näiden prosessien aikana on nähty, että todellakaan meidän lainsäädäntöä ei ole pandemia takaraivossa kirjoitettu vaan useimmiten on ajateltu sotilaallista uhkaa. Tai jos ajatellaan sitä, että kun meistä monet ovat osallistuneet vaikkapa maanpuolustuskurssien harjoituksiin, niin harvemmin niissä on ollut se pandemia pääroolissa. Siinä mielessä ajattelen, että kun tämä on paljastanut meidän lainsäädännössä heikkouksia ja lähestymistapaongelmia, on ollut tietysti nyt sitten tässä tilanteessa hyvä lähteä korjaamaan näitä ja huomioida, millä tavalla meidän pitäisi pystyä lainsäädännön kautta erilaiset tilanteet ottamaan vastaan.

Varmasti myöskin se, että tuo elinkeinovapaus on niin korkealla meidän perustuslaissa, on aiheuttanut omia probleemiaan täällä lainsäädännössä, kun on tarvinnut milloin rajata ja milloin taas vapauttaa. Sitten toisaalta viranomaisten välisissä erilaisissa toimivalta- ja johtosuhteissa tämä pandemia on myöskin paljastanut niitä siiloutumisia, mitä meillä hallinnossa on.

Pidän hyvänä tässä kertomuksessa sitä, että tässä yritetään lähestyä laajempia kokonaisuuksia eikä vain pelkästään näitä yksittäisiä kanteluja. Tietysti kaiken kaikkiaan ehkä taas kansalaisten suunnasta kansanedustajiin päin monesti ollaan yhteyksissä juurikin joittenkin yksittäisten asioiden kautta. Tässä samalla, kun katselin näitä päätöksiä ja kannanottoja, mitä on tullut, huomasin, että paljon on sellaisia, joista kansalaiset ovat ensin esimerkiksi ottaneet kansanedustajaan yhteyttä, ja sen jälkeen niitä on lähdetty viemään sitten eteenpäin. Esimerkkinä yksi tällainen, nämä Omakannan ikärajojen asettamiset, joista tuli valtavasti kansanedustajille yhteydenottoja: Vanhemmat olivat aivan ihmeissään, miten on mahdollista, että 12-vuotias lapsi on kypsä yhtäkkiä hoitamaan omia asioitaan, vaikka hän ei pysty saamaan edes pankkitunnuksia, että pystyisi kirjautumaan Omakanta-järjestelmään. Aivan käsittämättömältäähän se tuntuikin. Nyt täältä huomaa, että kyllä sosiaali- ja terveysministeriö oli ylittänyt toimivaltuutensa lähtiessään määräämään tämän-tyyppisiä rajoja, joitten olisi pitänyt ehdottomasti perustua lainsäädäntöön eikä siihen, että ministeriö jollakin työryhmällä asioita lähtee ohjeistamaan tuonne maakuntiin.

Toimeentulotukipäätökset, ja ylipäätensä nämä sosiaalihuoltoon liittyvät päätökset, näyttävät olevan monesti sellaisia, että niitten perustelut ja niitten aukaiseminen kansalaisille ja Kelan selväsanaisuus olisivat kyllä toivottavia, ja varmasti paljon vähemmän olisi sitten näitä kanteluja ja yhteydenottoja niitten suhteen.

Keskustelu päättyi.

Asia lähetettiin perustuslakivaliokuntaan, jolle muut erikoisvaliokunnat voivat antaa lausunnon viimeistään 1.12.2021.